

**„POPORUL” DESPRE „FEMEIE”, LA 1900.
STEREOTIPURI ȘI PREJUDECĂȚI DE GEN
ÎN GR. G. TOCILESCU, *MATERIALURI FOLKLORISTICE***

ASTRID CAMBOSE*

Motto: „S-au întrecut Dumnezeu cu Dracul a face fiecare câte-o ființă.
Dumnezeu a făcut pe Adam (barbat), iar Dracul pe Eva (femeie)”.
(Hasdeu 1885: 201¹)

**1. O COLECȚIE DE TEXTE POPULARE
DE LA SFÂRȘITUL SECOLULUI AL XIX-LEA**

Grigore Tocilescu, filolog, istoric și folclorist, obținea în 1897 stipendii ministeriale de la Spiru Haret spre a realiza, prin mijlocirea unei echipe formate din șapte membri, o culegere generală de texte folclorice, în versuri și în proză. În 1900 publică, sub titlul *Materialuri folkloristice*, două tomuri masive, cuprinzând peste 4.000 de texte, dintre care majoritatea au fost culese de absolventul de Litere care semna Chr[istea] N. Țapu. O serie de scandaluri au însoțit apariția valoroasei colecții, despre care Ovidiu Bîrlea afirma că „putea aspira la rangul de model” (Bîrlea 1974: 312). Societatea, prin vocea înaltă a lui N. Iorga, a protestat vehement împotriva conținutului considerat inacceptabil al unora dintre texte – în fapt, „culegătorii au notat cu fidelitate ceea ce au auzit – cu unele obscenități fiind chiar prea zeloși în autenticitate¹” (*ibidem*). Tocmai întrucât reflectă nemijlocit atitudini și reprezentări populare ale vremii, această colecție este potrivită spre a cerceta, prin intermediul ei, mentalul rural de la sfârșitul secolului al XIX-lea.

Care sunt ipostazele tipice în care se regăsește femeia în *Materialuri folkloristice*? Am identificat câteva, pe care le-am grupat, pe cât posibil, antitetic, pentru a sugera paleta relativ largă de perspective puse la contribuție de imaginarul colectiv asupra femeii, într-o ruralitate târzie (predominant muntenească, în corpusul cercetat) de lungă respirație temporală, care include secolul al XIX-lea și cel puțin prima parte a secolului următor.

* Institutul de Filologie Română „Alexandru Philippide”, Filiala Iași, România (astrid.iasi@yahoo.com).

¹ Autenticitatea transcrierii discursului oral nu suportă nuanțe; culegătorii au fost corect instruiți să preia materialele ca atare. Cel care s-ar fi putut ocupa de suprimarea cuvintelor indigeste din perspectiva reprezentărilor vremii asupra a ceea ce trebuie să fie, și implicit să conțină, folclorul național, era coordonatorul colecției. Dacă Tocilescu a ales să publice materialele necenzurate, opțiunea trebuie pusă (și) pe seama viziunii sale exploratorii, care merită o cercetare aparte. Astăzi nu mai sunt relevante motivele care au condus la războiul publicistic declanșat la începutul secolului al XX-lea împotriva acestei colecții.

1.1. Călugărița misterioasă

Călugărița misterioasă, fără nume, care îl învie și îl răpește de la stână pe ciobanul ucis de tovarăși – „Cucia-mi venea,/ Măre mi-aducea/ D-o călugăriță/ Albă la peliță/ Neagră la hăiniță./ [...] Și ea mi-l jelea/ Și mi-l deștepta./ În brațe că-l lua/ În cucie mi-l punea/ Și acasă că mi-l ducea” (*Miorița*, Tocilescu 1900a: 4) – este, poate, aceeași care îl găzduiește în patul ei pe tânărul amoretat: „Stai, băiete, nu te duce./ Că eu ți-oi așterne/ [...] În pat la picere,/ La buzili mele” (*Verde, verde și-o crăiță*, Tocilescu 1900b: 787). Ideea subiacentă este a sexualității libere a călugărițelor, prilej de speculații și fantezii masculine care se puteau naște cu atât mai mult, având în vedere vârsta la care erau călugărite fetele, de obicei împotriva voinței lor, de către familiile nevoiașe, sau vârsta la care deveneau călugărițe femeile din familii de vază, condamnate la contumacie în mănăstiri pentru abateri maritale. Călugărița care trece episodic prin *Materialurile* lui Tocilescu mărturisește indirect tratamentele (pe care astăzi nu le-am putea considera decât abuzive) la care societatea vremii supunea femeile, pe temeiul spaimii față de sexualitatea nestăpânită care se imputa implicit genului.

1.2. Fata greșită

Fetele mari nu sunt dorite ca neveste, ci doar ca drăguțe: „De-aș iubi-o p-a mai mică,/ Dar mi-e frică că se strică/ Și s-alipește de mine/ Ca lipitoarea de vine!” (*Foaie verde castravete*, *ibidem*: 867).

Fata este *înșelată* de flăcăul de care se lasă iubită înainte de a o lua de nevastă; vina îi aparține însă femeii, care nu ar fi trebuit să se lase pradă seducției. Societatea vremii pune în seama femeii obligația morală de a „rezista” avansurilor masculine, bărbaților lăsându-li-se întreaga libertate de a folosi orice mijloace spre a le subjuga erotic: „Gură dulce ce mi-ai dat/ Poci trăi și ne-nsurat!” (*D-auzit-am, d-auzit*, *ibidem*: 893). „Ce te ții, fată, măreață/ C-ai dormit la neica-n brață!” (*Frunză verde iarbă creață*, *ibidem*: 995). Vinovăția fetei greșite este nemilos sancționată în plan familial și social: „Mărită-mă, măiculiță,/ Că mi-o venit lapte-n țâță/ Și copilu-i cât o mătă! – De ți-ar veni și corastră,/ Dacă ți-o fost mintea proastă!” (*Mărită-mă, măiculiță*, *ibidem*: 954), „Foaie verde lapte dulce,/ Mândra leagănă și plânge./ Leagănă, mândro, și taci,/ Ce-ai făcut să nu mai faci!” (*Foaie verde lapte dulce*, *ibidem*: 964).

O mândră înșelată se plânge în grai moldovenesc: „Nu ți-i milă și pacat,/ M-ai iubit și m-ai lasat,/ M-ai iubit ca pi-o copchilă,/ M-ai lăsat ca pi-o străină” (*Frunză verde lemn tocht*, *ibidem*: 820). Alta îi reproșează cu amar „jendarului”: „Arză focu simbria,/ Că mi-ai mâncat fetia./ Nu-s în rând cu fetile./ Nici cu nevestile./ Numa-n rând cu curvile!” (*Prin pădurea cu stejaru*, *ibidem*: 780, *Sus la vârș, la vârtitură*, *ibidem*: 997). Multe texte pun în pagină blestemele fetei înșelate de drăguț (*Frunză verde de susai*, *Frunza-n vie-i tot rânduri*). Nunta însăși este reprezentată dramatic ca o vânătoare și o „înșelare” a fetei devenite nevastă, după cum atestă orațiile și iertăciunile de nuntă.

1.3. Fata îndărătnică și fata bătrână

Fata îndărătnică fuge de măritiș. Abordarea masculină a subiectului pune în scenă „goana” erotică, cu un notabil grad de violență, măcar simbolică: „În brațe te-oi lua/ Și te-oi săruta/ Și-oi fi tot a mea,/ Plesni-ți-ar fierea!” (*Mierla și sturzul*, Tocilescu 1900a: 5). Unele versuri ilustrează greșita interpretare populară de sfârșit de secol al XIX-lea atribuită termenului arhaic *protivnică/ potrivnică/ potrivnică*, pus în sinonimie cu *dușmancă*: „Să bea și dușmanca mea/ Care mă iubiam cu ea/ Din copilăria mea!” (*Foaie verde matostat*, Tocilescu 1900b: 816). Femeia nemăritată va ajunge de răsul satului, ca fată bătrână: „Mărită-te, horholină,/ Nu ședea fată bătrână,/ Că și dracu s-o-nsurat/ Și tu nu te-ai măritat!” (*Mărită-te, horholină*, *ibidem*: 959).

1.4. Mama bună, fiica bună, sora bună

Există ipostaze feminine față de care textele din colecția Tocilescu mărturisesc o foarte mare admirație. În baladele despre fetele răpite, „Mândra Șandruleasă,/ Cinstită cârciumăreasă/ Și cu sprâncenile trase” (*Ilinca Șandrului*, Tocilescu 1900a: 35) și Sârba ar vrea să-și salveze fata (pe Ilinca sau pe Niculca) de turci, o ascund și pretind că a murit. Fiica, la rândul ei, își salvează mama, predându-se de bunăvoie răpitorilor ei, iar finalul este sinuciderea etică (*Ilinca Șandrului, Niculca*). Variantele baladei *Voichița* pun în circulație finalul duios al reîntâlnirii nesperate între mamă și fiica măritată departe și conduc deznodământul fie spre moartea amândurora, îmbrățișate, fie spre moartea mamei, căreia fiica îi va purta apoi slujbele de pomenire cuvenite.

Mama haiducului Corbea, „Babă slabă și de treabă,/ La cuvinte de ispravă”, se milogește la Ștefan-Vodă să îl elibereze din temniță pe fiul ei, apoi mijlocește o evadare comună spectaculoasă. Cuplul mamă-fiu este indestructibil. De dragul mamei care a căzut la pat de inimă rea, feciorul își părăsește mândra: „Că decât fără măicuță/ Mai bine fără mândruță” (*Foaie verde trei soroace*, Tocilescu 1900b: 738).

Sora lui Miu haiducul îi este atât de devotată, încât fuge desculță din București în codru ca să-și înștiințeze fratele că Ștefan-Vodă vine cu oaste asupra lui.

Una dintre mizele acestor texte și ale altora cu subiect asemănător este de a ilustra rezistența legăturilor de sânge. În familie, femeile pot avea roluri pozitive, consacrate ca atare în imaginarul popular prin opțiunea lor pentru sacrificiul de sine.

1.5. Mama denaturată versus mândra bună

Mama în durerile facerii sau ale alăptării îi promite zadarnic pruncului averi, moșii și „hoții”, apoi îl blestemă: „Culcă-mi-te, lulă-mi-te,/ Pui de șerpe sugă-mi-te/ De supt talpa casii noastre” (*Cântecul șerpoaicei*, Tocilescu 1900a: 6), „Suge-mi, maică, țâțele/ Sugă-ți șerpui sângerle” (*Cântecul șarpelui*, *ibidem*: 11). Ajuns flăcău de zece ani, copilul se pregătește să plece în lume și cere cu viclenie să sugă încă o dată țâță pe sub talpa casei, mama acceptă, iar el „Talpa pe țâț-o lăsa,/ Mă-sa începea d-a răcnia” (*Cântecul șerpoaicei*, *ibidem*: 6) și astfel o constrânge să-i spună cum l-a

blestemat. Șarpele din blestem îl urmărește, îl înghite până la brâu, dar este ucis de un tovarăș al băiatului, „ăl voinic din Ciobârcie”, iar cei doi tineri se prind frați de cruce. Finalul este crud: reîntors acasă, fiul blestemat își judecă mama și, ca să nu se mai repete soarta lui, o ucide: „Maică, măculița mea,/ Te văd că ești tinerea/ Și mi-e că-i păcătui,/ Și mai faci vruncul ca mine/ Și o petrece ca și mine” (*ibidem*: 9), „În două că mi-o făcea,/ Cu frate-său că pleca” (*ibidem*), „Capul maică-si că-l lua;/ Mergea trupul șovăind/ Și capul bolborisind/ Nu știu ce dracu zicând!” (*Cântecul șearpelui, ibidem*: 11). Textele sunt ofertante la analiză. Cruzimea ocupă prim-planul poetic, mai ales în deznodământul din ultima variantă citată, în care trupul fără cap al mamei se zbate precum cel al unei găini tăiate. Nicio empatie nu transpare față de femeia care naște în chinuri; o condamnare irevocabilă o lovește, datorită culpei morale absolute care este blestemul de mamă (despre care se credea că întotdeauna se împlinește) – ceea ce constituie miza etică a textelor.

Mamă denaturată este și cea care refuză să-și riște viața pentru copilul ei, care pretinde că are un șarpe în sân și cere ajutor membrilor familiei. Mai presus decât mama este ibovnica, fiindcă ea nu are frică de primejdie; ibovnica este răsplătită cu aur și cu buna concluzie a poetului popular: „Decât tată, decât mumă,/ Mai bine o amantă bună” (*Cântecul lui Mircea, ibidem*: 29), „Decât cu tată și mumă,/ Mai bine cu-o mândră bună” (*Cântecul lui Milea, ibidem*: 31).

Imaginea mândrei ideale se încadrează seriei de chipuri ale desăvârșirii din estetica populară, remarcabil fiind faptul că metrica și tonul sunt cele din portretul ciobănașului mioritic: „Fețișoara ei/ Ca floarea de tei,/ Coală de hârtie/ Vara-n prăvălie,/ Logofeți mi-o scrie./ Ochișorii ei,/ Doi luceferei,/ Două mure negre/ Într-un povrag verde,/ Puse la pământ,/ Neatinse de vânt” (*Cântecul Crișului, ibidem*: 32). Eroine fără prihană dau titlurile baladelor *Chira* sau *Ilincuța Șandrului*; pline de abnegație pentru legea creștină strămoșească, virtutea acestor femei-model constă în amestecul de frumusețe și bună-cuviință.

1.6. Femeia-ispită

Locul comun paremiologic „De n-ar fi ochi și sprâncene/ N-ar mai fi păcate grele” (*Foaie verde nucă seacă*, Tocilescu 1900b: 754), „Ochii și sprâncenile/ C-alea fac păcatele” (*Ai, noroc, noroc*, Tocilescu 1900a: 241) sugerează aspectul conflictual, dar pe deplin acceptat, al atracției erotice. Principalul atribut erotic al feminității fruste, mai presus și dincolo de orice reprezentare socială, este un sân întezărit pe fugă: „Trece mândra pe șosea [...]/ Cu cămașă subțirea,/ Se vede țâța prin ea,/ Mușcare-ar neica din ea!” (*Foaie verde și-o lălea*, Tocilescu 1900b: 755, *Am iubit cât am iubit*, Tocilescu 1900a: 247). Bărbatul oftează, iar oftatul devine mijloc al unei irezistibile seducții: „Trecui asară călare/ Pe la poarta dumitale,/ Te zării la lumânare/ Cu cămașa ca o floare,/ Mă ofticași, frățioare!/ Mă uitai pântre porțițe,/ Văzui botu unei țâțe,/ Mă prăpădiși, dăiculiță!/ Să-ți fi văzut țâța toată,/ M-ai fi găsit mort la poartă!” (*Când oi zice trei sarmale, ibidem*: 246). În *Materialurile* lui Tocilescu apar doar sporadic, mai ales în portretele unor cuconițe din balade, frânturi din imaginea femeii fatale a folclorului, îmbrăcată cât mai bogat, ca o domniță sau ca o cadână, încărcată de bijuterii, cu rochii, șaluri și

brâie scumpe, scurteică de catifea, papuci galbeni turcești ș.a.m.d.; nevăzută de soare, cu pielea fină, cu sprâncenele trase și cu buzele puse la rumeneală, ea furniza imaginației poetului popular un fior al exoticii, al distanței, al intangibilității – reprezentând, probabil, reflexia poetică a fulgurantelor apariții ale ficicelor sau nevestelor de boieri în alaiurile de sărbătoare.

Amorul este îngăduit sub toate formele imaginabile, dar numai până la păcatul carnal; astfel, căprarul Vasile „O lună și jumătate/ Se iubi cu Rada-n dreptate,/ De la o lună jumătate,/ Începură a face păcate” (*Rădița, ibidem*: 90). Femeia este o ispită, în aceste texte concepute aproape exclusiv din perspectivă masculină. Unele femei, precum Rădița, scot din minți cu frumusețea lor o țară întreagă. Altele, precum nevasta lui Ghiță Cătănuță, au tragicul dar al cântării excepționale, de tip orfic, care răscolește munții, văile și codrii, dar și amintirea fostului ibovnic, *harambașa* de haiduci, Lotreanul Lotrenilor sau Pană Roșiană; de notat că lupta dintre soț și ibovnic îi este indiferentă ca rezultat femeii – „Care vă veți birui/ Tot o soție mi-o fi!” –, iar finalul excelează prin cruzimea răzbunării soțului atât față de nevasta necredincioasă, cât și față de mama acesteia, spre groaza întregului neam femeiesc: „Cine la Ghiță asculta,/ Fete mari se-mbolnăvia,/ Nevestele se stârpia!” (*Cântecul lui Ghiță Cătănuță, ibidem*: 169, 170). Miza textului este să ofere o revanșă simbolică bărbaților înșelați și, în același timp, să dea o lecție cât mai aspră femeilor necredincioase. Căci femeia poartă întotdeauna vina, inclusiv – sau mai ales! – pentru păcatele bărbaților: „Subt călcâiu cizmei mele/ Șade dracul și-o muiere/ Și mă-nvaț-a face rele” (*Subt călcâiu cizmei mele, Tocilescu 1900b*: 887).

O situație psihologică deseori oglindită în textele din *Materialuri* este raportul erotic extramarital, adică ceea ce legislația religioasă din secolele anterioare numea *preacurvie*. Nevasta altuia este iubită cu foc, până la moarte: „Dumnezeu să te păzească/ De dragoste femeiască;/ Te uscă, te face iască!” (*Foaie verde lobodă, ibidem*: 756), „Că dragostea nevestească/ Te bagă-n boală câinească/ Și mă scoate-n primăvară/ Galben ca turta de ceară!” (*Foaie verde măr ce-ar fi, ibidem*: 856). Lungile secole de căsătorii forțate au lăsat urme în mentalul colectiv, una dintre acestea fiind aversiunea principală față de partenerul oficial: „Oi să las la moartea mea/ Să-mi trimet nevestica/ Să-mi aducă amanta/ Să mor cu ochii la ea” (*Foaie verde și-o lealea, ibidem*: 799).

Bărbatul înșelat de nevastă ar putea tolera fapta în sine, dar nu și lipsa de discreție a amanților: „Cucoana lui Gheorghită/ Mult e mândră drăguliță,/ Din creștet până-n pământ/ Numai aur și argint,/ De la piept pân’ la guriță/ Parcă e o porumbiță”, iar Moldovean, căpitan peste zapcii, o sărută de față cu bărbatul ei, ceea ce stârnește un conflict de orgolii sociale, căci Gheorghită îi reproșează: „N-o duseși în grădină la bascea,/ S-o săruți tu cum oi vrea,/ Ș-o săruțași la iveală,/ Mă secași la inimioară!” (*Gheorghită Poianu, Tocilescu 1900a*: 137).

1.7. Fecioara, femeia sau nevasta cuminte

Din seria portretelor feminine pozitive pe care le oferă *Materialurile* fac parte și cele ale căror protagoniste au ca principală calitate cuminenția. Cea mai bună soție este fie săracă, ascultătoare și nepretențioasă – „Mai bine una săracă,/ Ce-oi

porunci ea să-mi facă;/ Când i-oi da un pumn să tacă./ Să ias-afară plângând,/ Să intre-n casă rîzînd,/ Să mă ia de după cap/ Să mă-ntrebe de ce-am dat” (*Nevasta cu avuție*, Tocilescu 1900b: 820) –, fie bogată și de neam, cu vorba dulce, devotată bărbatului până la a presimți în vis primejdiile care-l pasc (cum este nevasta din balada *Stoian Bulibașa*). Soția este proprietatea soțului. La mare nevoie, nevasta frumoasă este ultimul bun pe care îl vinde Mocan Oleac, sărăcit de biruri grele; femeia se supune, este vîndută unui turc și apoi constată că turcul era chiar era fratele ei, luat rob de copil; deznodămîntul fericit este reunirea familiei, care acum îl cuprinde și pe noul cumnat.

Supusă bărbatului ei, pe care-l salvează de la moarte, este și frumoasa Băduleasă, „Fată de cârciumăreasă/ Cu ochii de curv-aleasă” (*Cîntecul lui Badu cârciumaru*, Tocilescu 1900a: 72). Stanca, nevasta lui Mogoș, își părăște propriii frați la Domnie fiindcă i-au ucis bărbatul și îi blestemă: „Să vă văd pe trei legați/ Și pe patru spînzurați (*Mogoș vornicul*, *ibidem*: 120). Miza etică a textelor din această microserie este deplina ascultare a soției față de soț.

„Cucoana Manoli” din cele patru variante ale baladei înregistrate în colecție este întruchiparea feminității absolute: soție devotată, supusă, iubitoare până la moarte, răbdătoare până la moarte, mamă chiar și dincolo de moarte. Paradoxal, calitățile ei, precum și suferința supraomenească pe care și-o învinge meșterul Manoli în actul zidirii sunt menite să potențeze efectul psihologic al grozăviei – una dintre mizele estetice ale baladei fiind cruzimea, care devine cu atât mai șocantă, cu cât protagoniștii sunt mai nevinovați. Obiectivul fixează reacțiile femeii în instantanee poetice de mare finețe: „Ea că se rîdea,/ Gîndea că glumea” (*Cîntecul lui Manole*, *ibidem*: 20), „Ori nu-ți mai ajungă/ Atîta glumă lungă?” (*Cîntecul lui Manolea*, *ibidem*: 24), „Ți-ajungă de șagă,/ Că nu-i bună, dragă!” (*ibidem*: 27), „Rupea d-a plîngea/ Și mi se ruga” (*Cîntecul lui Manole*, *ibidem*: 20). Ca să își disculpe bărbatul, mai degrabă bănuiește farmece făcute de altă femeie: „Nu ți-o fi păcat,/ Că n-oi fi legat,/ La ce m-ai mai luat?” (*ibidem*: 20). După sacrificiu, femeia se transformă în izvor cu apă bună: „O lină ceșmea/ Care bea lumea din ea” (*Cîntecul lui Manolea*, *ibidem*: 28). Sunt două întemeieri aici: a Mănăstirii Argeșului și a fântânii sau a izvorului, pomană supremă a sufletului în lumea de dincolo. Legenda de întemeiere se concentrează îndelung asupra celei dintâi, iar pe cea de a doua o include doar ca deznodămînt și consacrare divină – căci izvorul apare spontan, nu din voință omenească. Însă, în perspectivă antropologică, ambele ctitorii sunt esențiale. Una dintre mizele etice ale textului este tăria credinței maritale *feminine*.

1.8. Logodnica sau nevasta necredincioasă

Logodnica necredincioasă, care și-a așteptat nouă ani logodnicul plecat la armată la turci, dar nu l-a mai putut aștepta încă nouă zile și s-a măritat cu altul, este legată, judecată și arsă în foc de fostul logodnic, care în felul acesta înfăptuiește un act de dreptate față de „curva” care l-a înșelat și care nici după moarte nu se lasă de rele: „Din ea rugă verzi că ieșea,/ Care împiedică lumea,/ D-a dracului ce era!” (*Moșneagul*, *ibidem*: 97).

Nevestele nu pot fi păzite nicicum, căci necredința le stă în fire: „Arză-te focu, bărbate,/ C-am dat în multe păcate;/ [...] Ibovnicu-mi dă friptură,/ Tu nu-mi dai nici udătură!” (*Arză-te focu, bărbate*, Tocilescu 1900b: 755). Femeia necredincioasă este un acolit al demonului: „Trimisei dracul mai mare,/ Vine pe mândra călare,/ Prin gloduri și prin colțane,/ Cu tăgârta cu bomboane./ Că muierea, fiștecare,/ Umblă pe dracu călare./ Ia cârpa și-și leagă capul,/ Ca să mi-o crează bărbatul” (*Ucigă-te crucea, drace*, Tocilescu 1900a: 428). De altfel, multe neveste cunosc farmece pentru a-și orbi bărbații să nu le vadă păcatele: „Mai frică mi-e de bărbat,/ Că cu el m-am cununat/ Și l-am pus *proptea la gard*” (*Spune-mi mie, ibomnică, ibidem*: 459). Sexualitatea feminină este condamnată aprioric: „Foaie verde lobodă,/ Fă cu mine, fa dodă,/ [...] Dacă n-ai face cu mine,/ Dracu tot face cu tine!” (*Foaie verde lobodă, ibidem*: 430).

O dramă de familie este înfățișată cu nedisimulată plăcere misogină. Nevasta necredincioasă uneltește să-și omoare bărbatul și să rămână cu iubitul. Poetul anonim o numește, alternativ și oarecum paradoxal, atât „curvă”, cât și cu diminutivul „Neguța”. Neaga apelează la ajutorul unei vrăjitoare țigănci ca să-și otrăvească soțul; cruzimea crește exponențial pe măsura derulării evenimentelor: îl otrăvește, îl sugrumă, îl îngroapă încă viu în pivniță și încuie lacătul în urma ei, apoi se gătește și își așteaptă drăguțul; Vlaicu vine, stau la masă și Neaga îi mărturisește că pentru el și-a omorât bărbatul. Finalul este încununarea moralei patriarhale: drăguțul o judecă aspru – „Ai sictir, curvă cățea,/ Ți-ai omorât pe Oancea,/ [...] Care mâine și poimâine/ O să mă omori și pe mine!” (*Cântecul lui Oancea chirigiu, ibidem*: 49) –, o leagă de un stejar din curte și o pedepsește arzând-o ca pe o vrăjitoare pe rug: „Arde Neaga și plesnește,/ Vlaicu bea se-nvesește” (*ibidem*). În final, Vlaicu îl plânge și îl îngroapă creștinește pe Oancea, pe care se înțelege că nu l-a considerat niciodată un rival. Textul pune câteva accente binevenite: se desprinde imaginea unei societăți în care femeia este o proprietate destinată plăcerii bărbatului, respectiv a drăguțului, și toată lumea acceptă tacit aceste raporturi; atunci când motivația erotică a femeii depășește limitele banalității, societatea, chiar prin bărbatul iubit cu pasiune, o pedepsește fără milă, căci în lumea românească veche *femeia nu are drepturi suflatești*.

1.9. Nevasta nefericită

Proverbul „Femeia nebătuță, ca moara nefericită” (*ibidem*: 708) este general cunoscut. Violența domestică era la 1900 o regulă cu extrem de rare excepții. Femeia măritată este din principiu sortită traiului rău și dorului după iubitul din fetie: „Și dacă mă măritai,/ Mânânc pâine cu legume/ Și umblu jalnică în lume!” (*Frunză verde, foaie lată*, Tocilescu 1900b: 741); „Dar de când m-am măritat/ Și-s nevestă cu bărbat,/ Mânânc pâine și beau vin,/ La inimă pun venin!” (*Frunză verde, foaie lată, ibidem*: 770). Solidaritatea familiei se manifestă intergenerațional, prin antagonismul față de noii membri intrați prin alianță într-un „neam” care îi va vedea totuși mereu ca intruși: „Rea soacră mi-am căpătat,/ Rea soacră și rău bărbat./ Când dă-n câine/ Dă și-n mine./ În câine dă num’o dată,/ Pe mine rupe-o lopată!” (*Tinerea m-am măritat, ibidem*: 814). Nostalgia după prima iubire devine

loc comun: „Nevestică tinerică,/ Şezi la masă de mănâncă./ Nu mănânc, mâncare-aş foc/ Dacă n-am avut noroc/ Să fiu cu neica pe-un loc!” (*Nevestică tinerică, ibidem: 761*).

1.10. Femeia proastă și cu avere

„Dar femeia,/ Ca femeia:/ Poale lungi/ Și minte scurtă” (*Badiu, ibidem: 729*) este un laitmotiv paremiologic inserat în numeroase texte lirice și epice. Sarcasmul masculin proiectează spectrul însurătorii cu o femeie proastă, urâtă și dizgrațioasă: „Însura-m-aș, însura,/ Proastă tare n-aș lua” (*Însura-m-aș, însura, ibidem: 882*), „Că toanta șade pe vatră/ Cu gura mare căscată,/ Bat-o Dumnezeu s-o bată!” (*Aseară m-am îmbătat, ibidem: 890*). Voica și soacră-sa îlucid, din prostie, pe viteazul Tudorel, apoi nevasta îl oprește pe unul dintre ciobanii lui ca soț, fiindcă acela semăna cu Tudor (confuzia narativă este sporită de vagul discursului, care nu propune nicio apreciere morală a situației, cu excepția prostiei evidente a femeilor, cauză a morții bărbatului). Asemenea texte sunt o revanșă a bărbaților pentru propriile căsnicii nefericite, dar și o justificare a propriei violențe, prin învinovățirea implicită a partenerei. Un caz social bine individualizat este însurătoarea pentru avere, acceptată cu mult simț practic de către soț și întotdeauna regretată ulterior ca o capcană, așa cum reiese din câteva strigături de horă, devenite locuri comune: „Săracile sutele,/ Cum mărită slutele!” (*Hai, săracu sulimanu, Tocilescu 1900a: 419*).

1.11. Femeia-bărbat (ca rol erotic sau ca rol social)

Miza textelor din această miniserie este raportul de putere, tradus în raport erotic. Femeia experimentată și/sau mult mai vârstnică formează un cuplu nepotrivit cu flăcăul care se plânge că a fost înșelat: „Foaie verde trei lămâi/ Tu,-n vârstă de cinci copii/ Mă-nșelași de te iubii!” (*Fată de cantaragiu, Tocilescu 1900b: 840*); „N-am făcut ca să-ți desfac,/ Ți-am făcut că mi-ai fost drag,/ C-ai fost băiețel curat,/ De vinișor nestricat/ Și la femeie nedat” (*Desfă-mi, puică, ce-ai făcut, ibidem: 868*). Femeia matură este dominatoare, dar sancționabilă prin oprobriul social: „Nu ți-am făcut să-ți desfac,/ Ți-am făcut că mi-ai fost drag,/ Că ești băiet drăgăstos, La cuvinte cuvios,/ De vinișor nestricat/ Și la femeie nedat” (*Nu ți-a fost milă și păcat, ibidem: 880*), „Tu nevastă, eu flăcău,/ Să vedem cui șade rău” (*Foaie verde sălcioară, Tocilescu 1900a: 250*).

„Bărbăția” este o trăsătură psihologică acceptabilă pentru o femeie numai atunci când se subordonează unui context familial sacrificial. Femeia are voie să facă uz de astfel de calități, dar nu pentru ea însăși. De pildă, fata cea mică a lui Mizil-crai se tunde, se travestește și pleacă în slujbă la împăratul de la Țarigrad, salvând astfel situația tatălui său, vasal turcilor.

1.12. Femeia publică

Negustorul Neculcea, fratele eroului din balada *Badiu*, se veselește „Cu trei curve pe genunche:/ Una-l pișcă,/ Una-l mușcă,/ Una cu vin [î] stropește,/

Fețișoara-i rumenește” (*Badiu*, Tocilescu 1900b: 730), plăceri pe potriva cuiva care „A vândut cirezele/ Și-acum bea dobândeale,/ Și gustă vinul de bun,/ Crâșmăreasa/ De frumoasă” (*ibidem*:731). Idealul de lux este pentru poetul popular, exponent al societății masculine, acest fel de petrecere a timpului. Dar nu oricine are parte de așa ceva: „Eu o rog și ea nu vrea,/ Cu parale nu geaba!” (*Verde, verde foi spanac*, Tocilescu 1900a: 491, *Frunzuliță și-o lalea*, Tocilescu 1900b: 806). „De frumoasă n-are preț,/ De curvă n-are județ!” (*Frumoasă-i mândruța mea*, Tocilescu 1900b: 892), se plânge ibovnicul înșelat, poate chiar din cauza faptului că a rămas sărac, așa cum pretinde el: „Când mi-era punguța plină/ Mă culca puica pe mână;/ Când fu pe jumătate/ Mă dădu puica la spate;/ Când povârnea pe fund/ Mă luă cu prăjina-n lung” (*De trei zile beau la bere*, Tocilescu 1900a: 398). Disprețul violent este singura consolare a celui căruia i-au fost înșelate așteptările: „Nici n-o rog, nici n-o poftesc,/ Căci ca ea multe gălesc,/ Mai de neam/ Și mai de viță,/ Nu ca ea, o rămășiță/ Ce-și dă gura pe-o leiță/ Și mie și lui Gheorghită;/ Mai de neam/ Și mai ceva,/ Nu ca ea, o harțaba/ Ce-și dă gura pe-o para/ Și mie și altuia” (*Ia vezi*, Tocilescu 1900b: 831), „Mai de neam și mai ceva,/ Nu ca dânsa farfana,/ Dă-și dă gura-ntr-o para!” (*Foaie verde foi de fragă*, Tocilescu 1900a: 486).

2. CONCLUZII DESCHISE

Am încercat să citim materialele analizate cu ochiul antropologului care caută în texte reflexii ale unor convingeri, judecăți și prejudecăți, reprezentări, stereotipuri ș.a.m.d., privind tematica aleasă – în acest caz, am dorit să recompunem imaginea populară a femeii în societatea românească tradițională a vremii din care datează textele. Datele sunt încadrabile în câteva microserii tematice, cărora le-am atribuit titluri sugestive folosind (de regulă) sintagme populare, preluate pentru plasticitatea lor.

Dacă am căuta să extragem din *Materialuri* o imagine generală asupra preferințelor feminine ale „poporului” la 1900, am descoperi un portret ideal foarte asemănător cu cel din imaginarul livresc al secolului al XVIII-lea și al XIX-lea. În cadrul familiei, femeia bună este în primul rând foarte supusă bărbatului, și în al doilea rând frumoasă. Dar femeia care atrage se află în afara cadrului marital, de unde îl ademenește pe bărbat ca ibovnică. Irezistibilă este și crâșmărița, pe a cărei frumusețe și moralitate suplă se întemeiază câștigurile localului. Prin comparație, fata frumoasă, dar simplă, este distribuită de „popor” doar în rolul victimei. Am atașat cuvântului *popor* ghilimelele de rigoare pentru a sublinia reprezentarea monolitică a omului folcloric în ideologia naționalistă a vremii.

S-a schimbat, oare, peisajul uman de la 1900 până în prezentul vorbirii? Au dispărut stereotipurile despre femeie? Durata lungă a reprezentărilor colective este o certitudine pe care am putea-o verifica, fiecare dintre noi, la nivel antropologic, dacă ne lăsăm pentru o clipă deoparte principiile induse prin educația modernă și analizăm obiectiv judecățile spontane și reacțiile pe care le avem față de sexualitatea *celorlalți*.

BIBLIOGRAFIE

- Bîrlea 1974 = Ovidiu Bîrlea, *Istoria folcloristicii românești*, București, Editura Enciclopedică Română.
- Hasdeu 1885 = Răspuns la *Chestionarul lingvistic* – B. P. Hasdeu, ms. 3426, București, Biblioteca Academiei Române, culegător învățător Mancaș, Sârca, plasa Cârligătura, județul Iași.
- Tocilescu 1900a = Gr.G. Tocilescu, *Materialuri folkloristice*, vol. I, *Poesia poporană*, partea I, București, Tipografia Corpului Didactic.
- Tocilescu 1900b = Gr. G. Tocilescu, *Materialuri folkloristice*, vol. I, *Poesia poporană*, partea a II-a, București, Tipografia Corpului Didactic.

**„THE PEOPLE” ON „WOMEN” IN RURAL ROMANIA, AROUND
THE YEAR 1900. GENDER STEREOTYPES AND PREJUDICES
IN GR. G. TOCILESCU’S COLLECTION *MATERIALURI FOLKLORISTICE***

ABSTRACT

The article is an analysis of Romanian popular cultural representations and stereotypes about women, as they emerge from the verified materials collected in the period 1897–1900 by the team coordinated by the historian philologist Gr. Tocilescu.

From the more than 4000 folklore pieces in the massive volumes, several anthropological categories stand out that mark the vision of a male and religious society on women. They are generally assigned negative roles. The texts contain reflections of some conceptions dating from the pre-modern Romanian world, according to which women are associated with the devil, being the instrument of temptation, deceptions and curses by which men feel permanently threatened. The article proposes a breakdown of the categories that make up the stereotypical image of women at the end of the 19th century. A certain complexity is reflected by opposite images that are both documented in these texts. Thus, we meet the maiden, but also the old spinster, the public woman and the ”dishonest” girl cheated on by her lover; the good wife, the unhappy fiancée or wife, the good daughter, sister or mother, but also the perverted mother, the unfaithful wife; women are more faithful as lovers than they are as wives; the mysterious nun may be opposed to the woman-man figure; wealth in women is seen as a trap, being usually accompanied by a poor mind and a very bad temperament. I have insisted on the examples, mainly because of the plasticity with which they render the underlying conceptions.

In the light of such synthesis, we may ask ourselves, in the perspective of the long duration theorized by anthropologists, how much of these prejudices are still active today.

Keywords: *gender stereotypes, Romanian folklore, Gr. Tocilescu, text analysis, popular 19th century representations.*